

TE UTUAFARE MAOHI

E parau tahito teie tei faahaerehia i roto i te Veà Porotetani i te àvae Tenuare ra, matahiti 1987. No te mea rā, ua ani mai te taata e ia tatara-faahou-hia teie parau, no reira i manaòhia ai e tuu faahou atu i teie àvae. I roto i te faanahoraa no teie àvae, ua ravehia mai iho ā teie parau, ua faaō -atoà-hia rā te tahi atu manaò āpī ei rāveà no te tāmata i te haamaramarama i teie parau rahi fifi mau i teie mahana.

TE REO EI FAURAO

Ua faahiti pinepine noa vau i teie manaò e, te reo, e fauraò ia no te ite e te paari o te hoè nūnaa. Te reira atoà to tātou fānaò rahi, no te mea e haapāpū raa te reira e, e ite atoà, e e paari hoì to tātou. A haapō-uri-noa-hia ai tātou e a fārii noa atoà ai tātou ia haafaufaa-òre-noa-hia tātou, mea tano paha, i teie tau āpī ia riro tātou iho ei àfai roo no tātou. E no te mea hoì e, no tātou iho teie fenua, eiaha atoà tātou e fārii faahou ia faariro-noa-hia te reira ite e te reira paari ei tāmārōraa àvae no te tahi pae. Mea tano to tātou ite e to tātou paari ia ite-faahou-hia i nià i teie fenua.

Mea tià atoà rā ia ara noa tātou, o te parau noa i te parau, e aita e māa to muri mai. Te mea mau te reira e riro ai tātou ei Māōhi ùnauna paa noa. Mai te peu e ite mau, e paari mau tē vai ra i roto i to tātou reo, na tātou ia e imi, na tātou e feruri, na tātou e ora, a riro atu ai tātou ei ite, ei veà, ei poro hoì i to tātou iho parau.

Te taata i faaruè, te taata i haapae i to na reo, ua faaruè atoà ia i taua ite e taua paari ra. Aita rā e taata e faaruè hānoa i te tahi mea mai te peu e, aita o na iho e ite ra i te faufaa òre. E mea peàpeà roa rā te reira. A tià noa atu rā, e rohi tātou ia riro teie tau ei tau no te Evaneria Māōhi, oia hoì te tau no te parau āpī òaòà : ua ite faahou, e ua fārii faahou te Māōhi ia na ; ua fiu te Māōhi i te mohi e te hunahuna noa ia na, ua hinaaro rā ia tià mā o ia i mua i to na iho parau. Auaa noa hoì taua parau ra i ite noa ai o ia e, e tiàraa taata Māōhi to na, e, e mea mā, e mea tura hoì taua tiàraa no na ra.

Eiaha rā tātou e haamoè atoà e te reo, e fauraò ia. Te auraa, e riro te tahi mau manaò e atu i te àè mai i nià i to tātou reo. Mai te peu rā e, aita te moa e hape nei i to na fanauà, tātou ānei ia tē hape i te òreraa e ite i ta tātou iho e ta te tahi.

Te ùtuafare.

I teie mahana, i roto i te ui o teie tau, te ùtuafare ra, te metua tāne ia, te metua vahine, e ta rāua puè tamarii, tirā rā. E manaò papaà rā te reira tei àè huna noa mai i nià i te fauraò o to tātou reo. Te nā ò nei te tahi pae e, te vai nei te

SOTRELEC

SOCIÉTÉ TAHITIENNE D'ÉTUDES
ET DE RÉALISATIONS ÉLECTRIQUES
ET DE CLIMATISATION

42.66.68

- ... Études et réalisations - Électricité, Climatisation
- ... Climatiseurs WESPER, LENNOX, Split et autres
- ... Matériel anti-déflagrant
- ... Froid
- ... Contacteurs Relais CEM
- ... Onduleurs pour ordinateurs
- ... Luminaires EUROPHANE - CETEK - MAZDA
- ... Groupes électrogènes
- ... Stations de pompage
- ... GÉNÉRATEURS D'ÉNERGIE NOUVELLE
Cellules photovoltaïques

Avenue Georges Bambridge
face Tracqui Mamao - BP 2364 Papeete
Télécopie (689) 42.87.93

Te heeuri o te reo

ùtuafare nainai, e te vai atoà ra te ùtuafare àano. E manaò papaà atoà te reira, no te tāmata i te tatarā i te tahi huru oraraa ē atu i ta rātou i mātau.

E faaea rā tātou i te rore i teie ôpani, no te mea aita te tāviri i roto i te reo papaà, tei roto noa rā i to tātou iho reo.

UTUAFARE

E aha te ùtuafare.

Te vai ra te tatararaa e roaa mai nā roto i te titorotoraraa i te manaò o terā e terā taata, te vai atoà ra rā te mea ta ù i parau noa mai na e, te reo, e fauraò ia no te ite e te paari o te hoē nūnaa. Te auraa o teie manaò, teie ia : tei roto noa ihoā i te reo te tatararaa ta tātou e hinaaro nei. Teie atoà te aratairaa ta tātou e hiò mai no te tāmata i te haamaramarama ia tātou i te auraa o teie parau faufaa roa.

Te **ùtuafare**, e taò hāmani ia. Te hohoà i ravehia no te hāmani i teie taò e mea pinepine ia i te faaòhipahia i niā i te tahi atu mau taò, mai teie i muri nei :

ùtuafare : ùtu - a - fare
iriatai : ìri - a - tai
muriavai : muri - a - vai
òteaone : òte - a - one
rereamanu : rere - a - manu.

E hiò mai tātou i teie nei i te tuhaa mata-mua e te tuhaa hopeà o te taò ta tātou e feruri nei i te auraa.

Te ùtu, e aha ia.

Te vai nei teie manumanu e ôfaa nei i niā i te upoo, e **ùtu** atoà ia parauhia, aita rā to na e tūātiraa i niā i te parau ta tātou e feruri nei.

E horoà atu vau i teie nei i te tahi mau ìrava e faaòhipa i teie taò :

- Tae mai ra rāua i Peterehema i te **ùtu** o te àuhune terite ra. (Ruta 1,22)

- Ua pūrara to tātou mau ivi i te **ùtu** o te âpoo nei. (Taramo 141,7)

- Ua hahaere iho ra rāua nā te tahi **ùtu** o te purumu, haere roa ai e tahi **ùtu** (Veà no Tahiti)

- Teie te ùra, teie te hauniu, teie to taata o meia roa, te ômii mā te àvae, te àvae mā te ômii, ei **ùtu** i to riri hotua nui e te Atua. (T. Henry, àpi 180)

Te manaò rahi i roto i teie mau hiòraa ta tātou i hiò aè nei no te **ùtu**, te **òtià** ia. Ia parau hoì tātou e, òtià ra, te haamataraa ia, aore ra, te hopeàraa o te tahi mea, mai teie ta tātou e parau nei e, e **hiti**.

Te reira atoà te manaò o te ùtu i niā i te vaha taata : te òtià te reira o te vaha.

I roto i te reo Paùmotu, te mea ta rātou e parau nei e, ùtu, o te ùputa fare ia, oia te âpoo e nā reira te taata i te tomo atu i roto. E parau atoà rā te Paùmotu i te ùtu e, e hiti âpoo. Te tahi atoà manaò ta rātou e parau ra, teie ia : tāmata, aore ra àmu i te mǎa.

Ia maramarama tātou i te auraa o te fare, i reira atoà paha tātou e maramarama ai i te auraa o teie òtià ta te Mǎòhi e horoà nei, te tumu o ia i tuu ai i teie òtià.

TE FARE

Ua riro te fare i teie mahana mai te pereòo te huru, oia hoì, e tǎpaò faaite i te faufaa a te hoē taata. Mai te peu e, te riro nei te paturaa i te hoē vāhi faaearea ei manaònaòraa na te tahi pae, te haamau nei te tahi pae i to rātou teòteòraa i niā i te òhipa i oti mai i to rātou rima.

E aha rā te auraa mau o te fare.

No te pāhono i teie uiraa, e hiò mai tātou nā mua roa i te faaòhiparaa o teie taò i

Te heeuri o te reo

roto i to tātou reo, i muri iho, tāmata atu ai i te hiò i to na auraa i roto i te tahi atu mau reo fētii i to tātou.

I roto i te reo Māōhi

Te parau nei tātou no te tahi òfai e, **mea farefare**, mai te peu e, mea āpoo, aore ra mea tārere, e, e ruru te taata ia roohia i te ua.

Te reira atoà te manaò ia **haafarefarehia** te tahi vāhi, oia hoi, ia hāmanihia te tahi āpaāpa e ruru ai te taata i te vero.

Ia hiò tātou i te pereòo mataèinaa, te poti àuhopu, ua hāmani-atoà-hia te tahi tāfare, oia hoi te tahi tāpoi no te paruru i te taata i te ua e te mahana.

BANQUE DE POLYNÉSIE

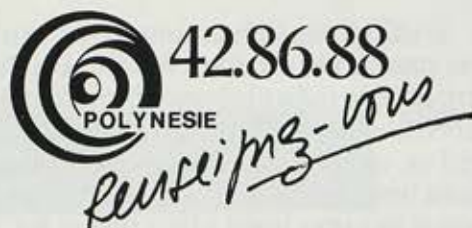
GRUPE SOCIETE GENERALE

14 agences pour
mieux vous **connaître**,
mieux vous **conseiller**,
mieux vous **servir**.

PRETS PARTICULIERS

Personnel et immobilier
Financement des véhicules, SOFINAUTO.

CREDIT AUX ENTREPRISES.

Te manaò i roto i teie tau faaòhiparaa ta tātou i hiò aè nei, te tahi ia vāhi e ruruà ai te taata, oia hoi te tahi vāhi e òre ai o ia e roohia ai i te fifi.

Ua faahohoà-atoà-hia te fare i te **marae** : I riro te fare o te taata mana ei marae no na, e ora te taata ia horo i roto i taua fare ra, eiaha te taata i haapaòhia ei tapu (T. HENRY, àpi 158).

Ia faahohonu tātou i teie manaò no te fare ei marae, i reira e matara hope roa ai te auraa o te fare. Inaha, e tāpaò te marae no te hau, te ora, e tāpaò atoà rā no te tiāraa o te hoè taata i nià i to na fenua, te fenua i itehia ai o ia ei taata àià.

I roto i te tahi atu mau reo.

Ta te Paùmotu **hare**, hoè ā ia e te manaò ta tātou i hiò mai na no te farefare, oia hoi te hoè vāhi tārere e ruru ai te taata ia tomo i raro aè ia roohia i te ua.

Ta te Tokelau, **te fale**, e vāhi faae meta ia. Te reira atoà te auraa o te **fale** i roto i te reo Niue, nā reira hoi te **hale** a te Nukuoro, e te **whare** a te Maori. Teie rā, e ò atoà mai i roto i ta rātou faaòhiparaa te manaò o te **taata** e pārahi i roto i taua fare ra, mai te faataa òre rā i te huru e te tiāraa o taua mau taata ra. Ta te Maori hoi **wharewhare**, hoè ā ia e ta tātou farefare.

I roto i teie mau reo, te ite ra tātou e, i roto i te taò fare, te vai ra te manaò no te vāhi faae meta, nā reira hoi te manaò o te tahi vāhi ruruà, mai te piri atoà mai rā te manaò o te mau taata e pārahi i reira. Eiaha rā tātou e maere, no te mea, te faaòhipa atoà nei tātou i te reira manaò. Ei hiòraa : E àteni ta te hoè taata i mutaa iho ra. Ua òpua iho ra o ia e hoo, no ta na rāveà òre i te faaàmu i to na ra **fare**. (Te tahi tau fāpura : Te hoè taata, ta na tamaiti e te àteni).

Te àià

Te mea ta tātou e parau nei e, e fare, mea taa è rii te para meta i roto i te tahi atu mau reo.

Te heeuri o te reo

E parau te Maori e **Kainga**, te fare faae-
raa ; âreà te Niue, e parau ia e **Kaina**, te fare mā
te fenua e haaàti i taua fare ra, ei fenua rā tei
faaàpuhia. Te Tokelau, e parau ia e, **Kaiga**, teie
pupu taata i haamauhia i nià i te metua tāne, te
metua vahine, e ta rāua puè tamarii. Te reira
atoà te manaò ta te Hamoa e parau ra e : **'aiga**.

Teie mau reo ta ù e faahiti atu nei, e mau
reo fētii ia i to tātou, te taa ê ra ihoā ta te tahi
parauraa i ta te tahi, aore ra, i mua i te taò hoê,
mea ê te manaò ta te tahi nū naa e tuu ra i roto,
mea taa ê rii ta te tahi.

No tātou nei, te **âià**, te fenua ia tei riro ei
ite ia tātou i to tātou fānauraa mai , tei faaàmū
mai i te māa, tei àtuàtu mai, tei rapaaui mai, tei
riro ei metua no tātou. I muri mai, te parau o te
fare, oia te vāhi faae-araa, e faaō hia mai ai. Te
auraa ra, mai te peu e, aita e âià, aita ia e auraa
to te fare. Eita hoì te hoê e tià ia hāmani noa i te
fare i nià iho i to te tahi âia ; i reira ra, e hara ia
tē tupu mai.

No reira, te âià, o te mau mea atoà ia e ite
ai te hoê i to na tāmūraa mau, to na tumu e to
na aa. E tano atoà hoì o ia i reira e patu i te tahi
vāhi faae-araa no na. No teie tau te faarahi-roa-
raahia te parau o te taata hoê e te pupu iti taata
ta na i haamau ei pupu taata tei haapaò noa ia
na, ta na iho i faatere, e tei haapae i te auraa i
roto ia na e tahi atu mau pupu.

Te huru mau te reira o te oraraa papaā ta
tātou e ora nei i teie mahana, e ta tātou e parau
hape noa nei e, e **ùtuafare**. No te aha. No te
mea, i roto i te faanahoraa a te Māōhi, aita to te
taata hoê e parau maoti, ei tuhaa no te pupu.
Aita to te taata hoê e fenua, no te ôpū te fenua ;
aita to na e iōa, no te ânairaa taata te iōa, oia te
mau taata i nā mua mai ia na. Hoê noa o na
püōiraa i roto i teie taura i haamatahia i te firi mai
te pō a uìui mai ā.

Mai te peu e, tiàraa to ù i te parau i te
tamarii a to ù taeaè, aore ra te tamarii a to ù
tuahine e tamarii naù : e aha ia te auraa o te
ùtuafare i reira. Mai te peu e, to ù tiàraa i mua i
teie mau tamarii, e tiàraa metua, e aha ia te auraa
o teie ùtuafare e parauhia nei.

E piti taìraa reo ta te hoê tamarii e faaroo
i teie mahana :

- o vau to òe metua, aore ra
- o mātou to oè mau metua.

Te taìraa reo matamua, o te faanahoraa
papaā ia ta tātou i rave mai e tei faatupu i te
àmahamaha, te vāvāhiraa fenua, te nounou, e te
mau peàpeà ua rau te huru.

Te piti o te taìraa reo, te haapiiraa ia a te
mau Tupuna, tei riro ei niu tei patu i to rātou
oraraa i te roaraa o te tau i haerehia mai e rātou.

Te ùtuafare i mua ra, mea taa maitai to na
parau .

Te ùtuafare i teie mahana, te uiuiraa ia te
manaò i te faanahoraa e rave, te faanahoraa e au
ia tātou. Te auraa : e ora tātou i te faanahoraa
Māōhi, aore ra, te faanahoraa papaā.

Te tahi auraa to te **ùtu**, e ùputa ia. E ui ia
tātou i te huru ùputa ta tātou e hinaaro i te
haamau no tātou i teie mahana e no ta tātou hui
tamarii a nanahi. Ei ùputa ānei tei haamauhia te
ôpani i roto ia òre te taata ia ò , aore ra, te hoê
ùputa matara noa e òre ai te taata e taiā ia tomo
mai, te hoê hoì ùputa e faaroohia ai te reo pii o
te taata fare.

Mai te peu e, te ùtu, te hiti ia, aore ra te ôtià,
e ara atoà tātou, a òre tātou a ite faahou e, tei
roto ānei tātou i te ôtià ta tātou i haamau, aore
tei rāpae mai.

E vāhi ê roa te haamauraahia te manaò tei
riro ei patu no te ùtuafare Māōhi. Ua ite tātou e,
ua riro atoà te māa ei rāveà e ò atoà mai ai te hoê
taata i roto i te ùtuafare. No reira, ia ùtuafarehia
te tahi ra, ua faaruè ia i te tiàraa o te taata rātere,
te taata tere noa, te purutia, a riro atu ai o ia mai
te hoê o te pupu taata i fārii mai ia na, a àmu ai
o ia i te māa e o rātou atoà.

Te heeuri o te reo

Ia matara faahou ia tātou te parau o te aroha e te here, e matara faahou ai to tātou feruriraa i niā i te auraa o te ùtuafare.

No reira, ei haapoto-noa-raa i to tātou manaò, e nā ò ia tātou e, te ùtuafare, eere ia te tatararaa e horoàhia no te hoê taò, o te hoê rā huru oraraa e tiā ia tātou ia imi faahou i te auraa e te faufaa nā roto i te faaairo-mau-raa i te reira ei òhipa itehia e te mata, ei mauruururaa na to tātou hui Tupuna. Te reira huru oraraa, ua haamauhia ia i niā i te fenua tei riro ei metua no te mau taata atoà tei ite e tei fāi e, to rātou hoêraa, to rātou hau, e to rātou ora no roto mai

ia i taua metua ra tei riro atoà ei òtiā tei faaite mai i to te tahi tiàraa e to te tahi, mai te òre rā e faataa ê ia rātou. E tãpaò faaite te ùtuafare i te hoêraa o te taata e te fenua ; te fenua ei metua, e te taata ei tamarii na taua metua ra. Ia haapaehia te parau o te fenua, aita ia to te Māòhi e ùtuafare faahou, aita hoì to na e parau faahou. E òtare , noa o ia i reira; e mai te tamarii tei moè to na iòa.

Turo a Raapoto

SNC J.B. LE CAILL & Cie

TIPAERUI

BITUMAGE ROUTES ET AÉRODROMES,

PRÉFABRICATION BÉTON.

BUSES ET ASSAINISSEMENT.

BÉTON EN VRAC DÉLIVRÉ PAR CAMIONS TOUPIES
AVEC TAPIS DISTRIBUTEUR.

42.48.22

42.88.86

58.34.75

58.42.14

SNC J.B. LE CAILL & Cie

Vallée de Tipaerui
Télex: COMITA 399 FP
Téléfax: (689) 41.30.17